

LIETUVOS POLITINIŲ IR DIPLOMATINIŲ SANTYKIŲ SU PRANCŪZIJA UŽMEZGIMAS (1918–1920): NEPASITIKĖJIMO MAINAI

Vilma Bukaitė

Doktorantė

Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto

Naujosios istorijos katedra

El. paštas: vilma.bukaite@gmail.com

1919 m., vykdamą į politinius pokyčius po Pirmojo pasaulinio karo įteisinsiančią Paryžiaus taikos konferenciją, Augustino Voldemaro vadovaujama delegacija tikėjosi greito tarptautinio Lietuvos valstybės pripažinimo. Netrukus jos nariai pasijuto nuvilti. Toks pat nusivylimas ištiko ir naujosios Europos architektus, ketinusius palenkti mažąsias naujokes darniam bendradarbiavimui sambūvyje, ilgus metus apsaugosiančiame žemyną nuo naujų karų. Ypač stiprų poreikį sutvirtinti savo pozicijas juto jau penkiasdešimt metų ir gyventojų skaičiumi, ir pramonės rodikliais, ir kariniais laimėjimais Vokietijos lenkta Prancūzija. Bet Paryžiaus taikos konferencijos pirmininko ir Prancūzijos vyriausybės vadovo Georges'o Clemenceau sukurtas Vokietijos izoliavimo planas sudarė kliūčių ilgalaikiai taikai žemyne.

Pirmojo pasaulinio karo laimėtojos, siekusios dominuoti Europoje, pripažinimas buvo labai svarbus Lietuvai. 1918–1919 m. sandūroje lietuvių politikai nenumanė, koks komplikotas bus dvišalių santykių su Prancūzija įtvirtinimas procesas. Maža to, jie neišsivaizdavo, jog Paryžiuje neigia-

mas Lietuvos valstybingumo perspektyvų vertinimas susiformavo dar nespėjus Vilniuje patvirtinti pirmąjį ministrų kabinetą. Šio skepsio recepcija išprovokavo Lietuvos vyriausybės priešišumą Prancūzijos politikai. Nepasitikėjimo mainai, kartais švelninami politinių nuolaidų arba kiek palankesnės politikų laikysenos, truko bent iki pasiuntinybių abiejose valstybėse įkūrimo. Vėliau įtampa kiek atslūgo, bet nepasitikėjimo atgarsiai veikė dvišalius santykius iki pat Lietuvos valstybingumo netekties. Anot prancūzų istoriko ir žurnalisto Jacques'o Bainville'o, Lietuvos ir Prancūzijos santykiams tarpukariu pakenkė „abipusis nesupratingumas“¹. Šiame straipsnyje nagrinėsime jo poveikį dvišalių politinių ir diplomatinės santykių užmezgimui 1919–1920 m. – Lietuvos vyriausybės pripažinimui *de facto*. Jo suteikimo Paryžiuje data, 1920 m. gegužės 11 d., pasirinkta galutine straipsnio chronologine riba. Pradinė riba, Lietuvos vyriausybės suformavimo data, kiek paankstinama nagrinėjant Prancūzijos vyriausybės požiūrio į Lietuvos nepriklausomybę priežastis.

¹ Dutertre G. Les français dans l'histoire de la Lituanie (1009–2009). Paris, 2009, p. 142.

Panašiai Lietuvos ir Prancūzijos santykiai vertinami ir tarpukariu parašytuose², ir išeivijos, ir sovietmečio Lietuvos mokslininkų darbuose³. Prasidėjus sovietinės istoriografijos saulėlydžiui, paskelbta pirmoji monografija apie Lietuvos ir Prancūzijos dvišalių santykių užmezgimą⁴. Posovietiniu laikotarpiu Lietuvos tarptautinių santykių klausimus tyrinėję mokslininkai tik pakoregavo susiklosčiusią koncepciją – atsisakė radikaliausių tezių apie besaikį Kauno vyriausybės nuolaidžiavimą ir servilizmą Prancūzijos vyriausybei. Gana išsamiai ištirtas Lietuvos atstovavimas Paryžiaus taikos derybose⁵. Informacijos apie lietuvių politikų ryšius su prancūzų kolegomis yra Lietuvos valstybingumo įtvirti-

nimo⁶, Vilniaus ir Klaipėdos krašto problemų⁷ ir Baltijos valstybių tarpusavio santykių⁸, politinių biografijų⁹ tyrinėjimuose. Tačiau paskelbtas bene tik vienas lietuvių istorikės straipsnis, skirtas būtent santykių su Prancūzija užmezgimo temai¹⁰.

Aktualūs užsienio tyrinėtojų darbai dažniausiai skirti Prancūzijos politinių santykių su Baltijos valstybėmis tematikai¹¹. Iš jų dėl Lietuvos istoriografijoje ne-

² Voldemar A. Les relations russo-polono-lituanien-nes. Paris, 1920; Grauzinis K. La Question du Wilno. Paris, 1927; Urbšys J. Medžiaga Vilniaus ginčo diplomatinei istorijai. Kaunas, 1932; Valsonokas R. Klaipėdos problema. Klaipėda, 1932; Urbšienė M. Klaipėdos krašto istorijos paraštėje. Kaunas, 1934; Sidzikauskas V. Lietuvos Vakarai ir didžiųjų valstybių politika // Naujoji Romuva. 1935, Nr. 51; Zaunius D. Mūsų svoris tarptautinėje politikoje. Kaunas, 1937; Gustainis V. Prancūzija. Kaunas, 1938.

³ Навицкас К. Литва и Антанта (1918–1920 гг.). Вильнюс, 1970; Žiugžda R. Po diplomatijos skraiste: Klaipėdos kraštas imperialistinių valstybių planuose 1919–1924 metais. Vilnius, 1973; to paties: Lietuva imperialistinių valstybių planuose 1917–1940. Vilnius, 1983; Žepkaitė R. Lietuva tarptautinės politikos labirintuose. Vilnius, 1983.

⁴ Рубцов А. Литва в политике французского империализма 1918–1919 г. г. Томск, 1988. Lietuvoje ne itin populiarioje Tomse išleistoje tnykščio lietuvių monografijoje tyrimui plačiai naudojama prancūzų periodinė spauda („Le Temps“, „Le Matin“, „Revue Baltique“, „Revue des deux mondes“, „L'Europe nouvelle“).

⁵ Žiugžda R. Klaipėdos klausimas 1919 m. Paryžiaus taikos konferencijoje // LTSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija. 1970, Nr. 1, p. 87–98; Gaigalaitė A. Lietuva Paryžiuje 1919 metais. Kaunas, 1999; šia tema pasirodė ir viena pirmųjų išsamesnių prancūzų lituanistinių studijų: De Chambon H. La Lituanie pendant la Conférence de la Paix (1919). Lille, Paris, 1931.

⁶ Lopata R. Lietuvos valstybingumo raida 1914–1918 metais. Vilnius, 1996; Gaigalaitė A. Lietuva Paryžiuje 1919 metais.

⁷ Senn A. E. The Great Powers Lithuania and the Vilna Question, 1920–1928. Leiden, 1966; Žepkaitė R. Diplomacija imperializmo tarnyboje. Vilnius, 1980; Chandavoine I. Prancūzmetis Klaipėdoje ir kas po to (1920–1932). Vilnius, 2003; Jusserand B. Les Français à Memel/Klaipėda 1920–1923 // Cahiers Lituanien. 2007, N. 8, p. 7–12.

⁸ Butkus Z. Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais. Vilnius, 1993; to paties: [vadas // Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940. Vilnius, 2008.

⁹ Eidintas A. Slaptasis lietuvių diplomatas: istorinis detektyvas. Vilnius, 1992; Lietuvos Respublikos ministrai pirmininkai (1918–1940). Vilnius, 1997; Lietuvos užsienio reikalų ministrai (1918–1940). Kaunas, 1999.

¹⁰ Kriaučiūnienė Ž. Contacts politiques et culturels franco-lituanien en 1918–1920 // Journal of Baltic Studies. Vol. 26, no. 1, p. 57–66.

¹¹ Hovi K. Cordon Sanitaire or Barriere de l'Est?: The Emergence of the New French Eastern Europe Alliance policy 1917–1919. Turku, 1975; to paties. Die französische Baltikumpolitik in den Jahren 1918–1921 // The Baltic in International Relations between the two World Wars. Stockholm, 1986, p. 137–145; Hagen M. Frankreichs Politik in der „baltischen Frage“ 1919 // Zeitschrift für Ostforschung. Nr. 4, 1984, S. 578–591 (straipsnyje plačiau nagrinėjami Prancūzijos santykiai su Latvija ir Estija); Gueslin J. La France et les pays Baltes de 1918 à 1923: mémoire de maîtrise. Paris, 1996; to paties. La France face aux indépendances baltes de Brest Litovsk à la Conférence de la Paix (1918–1919) // Relations internationales. 1998, N. 93, p. 53–65; to paties. La France et les „petits Etats“ baltes: réalités baltes, perceptions françaises et ordre européen (1920–1932): thèse de doctorat, 2004; to paties. Sécurité baltique et sécurité européenne: une synthèse problématique? // Sécurité et coopération militaire en Europe, 1919–1955. Paris, 2004, p. 128–137; to paties: Un premier pas vers l'Europe? L'opinion française et la question de l'„euro-

naudotų šaltinių analizės ir naujų išvalgų gausos vertingiausi yra Julieno Gueslino tyrinėjimai, šis autorius yra paskelbęs ir lituanistinių straipsnių¹². Lenkų istorikas Tomaszas Schrammas smulkiai nagrinėjo Prancūzų karinės misijos veikimą Lietuvoje¹³. Svarbių aspektų yra ir Lenkijos užsienio politikos bei jos santykių su Prancūzija tyrinėjimuose¹⁴.

Dauguma temai aktualių istorinių šaltinių saugoma Lietuvos centriniam valstybės archyve. Okupavus Lietuvą, Paryžiuje perimdami pasiuntinybės pastatą, sovietų pareigūnai sunaikino didžiąją jos archyvo dalį. Taigi informatyviausia yra Užsienio reikalų ministerijos, ministrų kabineto ir Krašto apsaugos ministerijos fondų medžiaga. Dauguma aptariamo laikotarpio šaltinių plačiai naudota Lietuvos istoriografijoje, rečiau analizuoti šaltiniai prancūzų kalba. Straipsnyje remiamasi Prancūzi-

jos užsienio ir Europos reikalų ministerijos Diplomatininių archyvų centre saugomais šaltiniais: Prancūzų karinės misijos ataskaitomis, ministerijos diplomatinio susirašinėjimu, *pro memoria* apie susitikimus su lietuvių politikais ir diplomatais. Tyrimui panaudota lietuviška ir duomenų bazėje „Gallica“ prieinama prancūzų periodinė spauda („Le Temps“, „L'Europe nouvelle“), memuarinė literatūra¹⁵ ir Vilniaus klausimui skirtas dokumentų rinkinys¹⁶.

Lietuviškoje ir užsienio istoriografijoje Lietuvos santykių su Prancūzija tematikos faktų gausu, bet sistemingos smulkios jų analizės darbų trūksta. Norint suvokti Lietuvos valstybingumo tarptautinės recepcijos komplikotumą, svarbu ištirti XX a. trečiajame dešimtmetyje žemyninėje Europoje dominavusios šalies požiūrį į šią politinio žemėlapiu naujokę. Siekiant perteikti intensyvėjusių dvišalių santykių dinamiką, aktualu išnagrinėti išankstines Prancūzijos vyriausybės nuostatas dėl Lietuvos nepriklausomybės suformavusias priežastis. Būtina detalizuoti Lietuvos vyriausybės lūkesčius dėl politinių ryšių ir bendradarbiavimo su Prancūzija. Straipsnyje analizuosime Lietuvos vyriausybės pasitelktus veiklos būdus, siekiant dvišalių santykių pagerėjimo, Vilniaus ir Klaipėdos krašto problemų bei Lietuvos santykių su gretimomis valstybėmis poveikį jos politinei recepcijai aukščiausiuose Prancūzijos valdžios sluoksniuose. Taip pat tirsime lietuvių delegacijos Paryžiaus taikos konferencijoje ir Prancūzų karinės misijos

pénisation“ des États baltiques dans les années 1920 // Relations internationales. 2006, N. 126, p. 51–65.

¹² Gueslin J. Prancūzija ir Lietuvos klausimas (1920–1923 m.): tarp iliuzijų ir realios politikos // Istorija. 2002, Nr. 51, p. 27–37; *to paties*. Que faire du „Memelland“ après Versailles?: La France entre nationalisme lituanien, particularisme germanique et Realpolitik (1920–1924) // Revue d'Allemagne et les Pays de langue allemande. 2009, t. 41, N. 1, p. 59–74.

¹³ Schramm T. Francuskie misje wojskowe w państwach Europy Środkowej 1918–1938. Poznań, 1987; *Champonnois S., Schramm T.* Francuska misja wojskowa na Litwie 1919–1921 // Lituanio-Slavica Posnanaensia Studia Historica. Cz. 4, 1990, s. 223–254.

¹⁴ Wandycz P. S. France and her Eastern Allies 1919–1925. Minneapolis, 1962; *Hovi K.* Alliance de revers: Stabilization of France's alliance policies in East Central Europe 1919–1921. Turku, 1984; *Recherches sur la France et la probléme des Nationalités pendant la Première Guerre mondiale.* Paris, 1995; *Łossowski P.* Stosunki polsko-litewskie w latach 1918–1920, Warszawa, 1966; *to paties*. Konflikt Polsko-Litewski 1918–1920. Warszawa, 1996; *to paties*. Klajpėda kontra Memel: problem Klajpėdy w latach 1918–1939–1945. Warszawa, 2007; *Wojciechowski S.* La France au conflit polono-lituanien (1918–1921): mémoire de maîtrise. Paris, 1997.

¹⁵ Niesselis A. Vokiečių išsikraustymas iš Baltijos kraštų, memuarai: įnašas vokiečių galvosėnai tirti. Kaunas, 1938; *Galva G.* Ernestas Galvanauskas: politinė biografija. Čikaga, 1982; *Klimas P.* Iš mano atsiminimų. Vilnius, 1990.

¹⁶ Conflit Polono-Lituanien. Question de Vilna, 1918–1924. Kaunas, 1924.

Lietuvoje poveikį dvišalių santykių raidai. Išryškinsime veiksnius, skatinusius dvišalių santykių įtampos atoslūgius ir laikiną dominuojančios nepasitikėjimo nuostatos atsisakymą.

1. Buvę priešų kolaborantai ir būsimi sąjungininkų satelitai? Prancūzijos vyriausybės požiūris į Lietuvos valstybingumą taikos derybų išvakarėse

1918 m. spalio pabaigoje Berne susitikęs su Prancūzijos ambasadoriumi Šveicarijoje Pauliu Eugene'u Dutasta būsiamasis ministras pirmininkas ir užsienio reikalų ministras A. Voldemaras džiūgavo gavęs pažadą, kad ši didvalstybė greitai pripažins Lietuvos nepriklausomybę. Politikos naujokas neįvertino užuominos, jog vyriausybei „labai netinka Uracho išrinkimas“ ir nežinojo, kad prancūzų diplomatas ataskaitoje užsienio reikalų ministrui jį pavadino „ganėtinais įtartinu“¹⁷. Pirmojo susitikimo su Prancūzijos atstovu metu A. Voldemaras, atrodo, nesuvokė, kaip skeptiškai Paryžiuje vertinamas Lietuvos valstybingumo siekis.

Pirmieji Lietuvos vyriausybės sprendimai demonstravo užsienio politikos orientaciją į Antantės valstybes. 1918 m. lapkričio 11 d., vos patvirtinus ministrų kabineta, A. Voldemaras pavedė išsiųsti radiotelegramą Spa konferencijos dalyviams, svarsčiusiems būsimos karo pabaigos ir

taikos sąlygas: prašyta naujos valstybės pripažinimo ir pagalbos. Vilniuje pradėta ruošti Paryžiaus taikos konferencijai, kurioje „bus sprendžiama, ar Lietuva sugebės savitai valdytis, ar ji yra priaugusi tapti vėl nepriklausoma valstybe“¹⁸. Lietuvos pasiuntinys Berlyne Jurgis Šaulys ir Šveicarijos lietuvių politikas Vladas Daumantas lapkričio 13 d. kreipėsi į Prancūzijos reikalų patikėtinį, ministro pirmininko vardu prašydami, kad Prancūzija įkurtų atstovybę Lietuvoje¹⁹.

Ministras pirmininkas A. Voldemaras svariu politiniu koziriu laikė Lietuvos valstybingumo faktą, iš aukšto žvelgdamas į savarankišką politinę istoriją pradedančias Latviją ir Estiją. Bet Prancūzijos vyriausybė nepriskyrė Lietuvos nei prie valstybingumo tradicijas turinčių, nei prie pajėgių nepriklausomybę išlaikyti šalių. Iš polinkiu į oportunizmą kaltintų²⁰ Baltijos valstybių ji palankiausiai vertino Estiją, kurią *de facto* pripažino jau 1919 m. gegužės 3 d., rezervuočiau – probolševikiška laikytą Latviją.

Pirmajam pasauliniam karui pasibaigus, Lietuva prancūzų politikams buvo nepažįstamas ir mažai svarbus kraštas. Paryžiuje trūko objektyvių žinių apie ekonominę, kultūrinę ir politinę jo potencialą. Vis dėlto negatyvų požiūrį lėmė ne tiek duomenų apie naują Baltijos valstybę stoka, kiek jų interpretavimo būdas, sąlygotas karo metų geopolitinės realybės ir informacijos šaltinių sąmoningo subjektyvumo. Jau maždaug nuo 1916 m. pavasario

¹⁷ Lietuvos Valstybės Tarybos posėdžio protokolas Nr. 100, 1918 11 01, Nr. 105, 1918 11 01 // Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, 1917–1918. Vilnius, 1991, p. 362, 379; Ambasadoriaus Šveicarijoje P. Dutastos pranešimas Prancūzijos užsienio reikalų ministrui, 1918 10 28 // Archives du Ministère des Affaires Étrangères et Européennes de la France (toliau – AMAEEF), Correspondance politique et commerciale, série Europe-Z, sous-série Lituanie, t. 62, p. 19.

¹⁸ Valstybės Tarybos pirmininkas Antanas Smetona // Lietuvos aidas. 1918, Nr. 132.

¹⁹ Prancūzijos reikalų patikėtinio Berne pranešimas užsienio reikalų ministrui, 1918 12 13 // AMAEEF, ibid., t. 55, p. 10.

²⁰ Gueslin J. La France face aux indépendances baltes..., p. 55.

Prancūzijos užsienio reikalų ministerija ėmėsi tirti lietuvių politinius tikslus ir santykius su okupacine valdžia²¹, remdamasi Švedijoje, Šveicarijoje, Vokietijoje, Lenkijoje bei Rusijoje veikusių įgaliotinių bei dviejų pastarųjų šalių politikų teikiamais duomenimis. Paryžiuje susiklostė opinija, kad lietuvių politinis judėjimas, o vėliau ir Lietuvos Taryba – Vokietijos sukurtas marionetinis darinys, siekiantis vien nominalios nepriklausomybės arba net politinės sąjungos su okupante. Kolaboracinės politikos įrodymais laikyti lietuvių politikų ryšiai su Vokietijos vyriausybe, Lietuvos Tarybos sudarymo būdas, Berlyne išgautas valstybingumo pripažinimas *de facto* pagal 1917 m. gruodžio 11 d. memorandumą, ostmarkės naudojimas Lietuvoje, minėtas Vokietijos kariuomenės karininko Wilhelmo von Uracho paskelbimas Lietuvos kariais ir dėsimas rinkti parlamentą.

Prancūzijos politikams pritrūko empatijos, vertinant komplikuoatą okupantų nualinto krašto būtį. Vargu ar galima kalbėti apie Lietuvos valstybininkus ištikusį „Stokholmo sindromą“ – rasti svarių alternatyvų jau užsimezgusiems ryšiams su Vokietijos politikais iš pradžių buvo nelengva. Tiesa, Prancūzų karinės misijos vadovo Constantino Reboulio žiniomis, daliai Lietuvos inteligentijos, taip pat dvasininkijos, imponavo su Vokietija siejamos tvarkos ir organizuotumo vertybės, o socialdemokratai žvelgė į Prancūziją kaip į jų bendraminčių Berlyne priešininką²². Buvusiai okupantei nevengiant manipuliuoti Lietuvos bejėgiškumu, ši smarkiai nukentėjo nuo įtampos tarp Vokietijos ir Prancūzijos.

Prancūzijos vyriausybei painiavos kėlė lietuvių politikai, palaikę skirtingas politines vizijas. Iki pat 1921 m. vienu įtakingiausių Paryžiuje lietuvių politikų vadintinas Šveicarijoje, Lozanoje veikusio Lietuvių spaudos biuro pirmininkas Juozas Gabrys. Tiesa, Prancūzijos saugumo tarnybos turėjo sukaupusios visą bylą dokumentų, įrodančių jo bendradarbiavimą su Vokietijos slaptosiomis tarnybomis. Prancūzų politikai neigiamai vertino J. Gabrio rengtą Vokietijos inspiruotą Pavergtųjų tautų kongresą²³. Prieštaringas požiūris liko ir vėliau: tai J. Gabriui drausta net įvažiuoti į Prancūzijos teritoriją, tai rašomos rekomendacijos ministro pirmininko vardu²⁴. Prancūzų politikams imponavo J. Gabrio tvirtinimai, jog Lietuvos visuomenė palaiko federacinės valstybės su Lenkija idėją. Delegacijai iš Vilniaus dar tik vykstant į Paryžių, jis jau intensyviai veikė prancūzų politiniuose sluoksniuose, užkariaudamas nemenkų simpatijų ir diskredituodamas Lietuvos valstybininkus, kuriuos apibūdino kaip būrelį nuo visuomenės atitrūkusį Vokietijos talkininkų. Padedant bičiuliui žurnalistui Jeanui Pélissierui, jis deklaravo savo poziciją Prancūzijos Atstovų Rūmų

²³ Watson D. R. Jean Pélissier and the Office Central des Nationalités, 1912–1919 // The English Historical review. 1995, vol. 110, no 439, p. 1197. Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/577256?seq=7&Search=yes&term=Central&term=des&term=Nationalit%C3%A9s&term=Office&list=hide&searchUri=%2Faction%2FdoBasicSearch%3FQuery%3DOffice%2BCentral%2Bdes%2BNationalit%25C3%25A9s%26wc%3Don%26acc%3Don&item=1&ttl=125&returnArticleService=showFullText&resultsServiceName=null> [žiūrėta 2010 07 03].

²⁴ 1920 m. birželio 4 d. Prancūzijos užsienio reikalų ministerija atsisakė duoti leidimą J. Gabriui atvykti į Prancūziją, o 1921 m. vasario 19 d. Prancūzijos ministras pirmininkas J. Gabrį raštu rekomendavo Prancūzijos komisariui Baltijos valstybėse de Sartiges, žr. AMAEEF, *ibid.*, t. 62, p. 154, 191.

²¹ Hovi K. Cordon sanitaire or barriere de l'est?., p. 132.

²² Schramm T. Francuskie misje wojskowe..., p. 225.

Užsienio reikalų komiteto pirmininkui Henry Franklinui-Bouillonui ir užsienio reikalų ministrui Stéphenui Pichonui. Nesutarimai su tautiečiais dar sustiprino pasitikėjimą juo Paryžiuje²⁵. 1918 m. spalį ir lapkričio pradžioje, J. Gabrio ir J. Pélissier'o siūlymu, H. Franklinas-Bouillonas ėmė siekti, kad Lietuvos monarchu būtų karūnuotas vienas iš grafo Gastono d'Orléans sūnų (Louis arba Antoine) arba kunigaikštis Jeanas de Guise'as. Prancūzų rojalistai sumanymą parėmė, bet jo atsisakyta suvokus nepalankumą pačiai monarchizmo idėjai naujojoje valstybėje²⁶. Vargu ar ši projektą būtų parėmusi ir Prancūzijos vyriausybė.

Projektuodamas politinius pokarinius Europos pokyčius, Prancūzijos ministras pirmininkas G. Clemenceau Lietuvai numatė tik gretimų valstybių sudedamosios dalies statusą. Siekdamas sužlugdyti Vokietiją, kad ši nepajėgtų atkurti ekonominių ir politinių galių, jis ketino suformuoti „sanitarinį kordoną“, savo sąjungininkių pleišta tarp ilgametės priešininkės ir potencialia šios sąjungininke laikytos Sovietų Rusijos. Šią koncepciją kurį laiką koregavo viltys atkurti nekomunistinę Rusijos valstybę. Tuomet Prancūzija būtų atgaivinusi sąjungą su ja ir grįžusi prie iki 1917 m. pabaigoje egzistavusios apsauginio „barjero“ palei Vokietiją koncepcijos. Lietuva turėjo tapti Rusijos arba Lenkijos teritorija – tai turėjo lemti kovos su sovietine vyriausybe atomazga.

²⁵ Prancūzijos ambasadorius Šveicarijoje P. E. Dutasta pagyrė J. Gabri dėl 1918 m. rugėjo 5–16 d. vykusioje III Lozano lietuvių konferencijoje išsplieskusio aštraus konflikto su Lietuvos Valstybės Tarybos atstovais, žr. *Lopata R. Lietuvos valstybingumo raida 1914–1918 metais*. Vilnius, 1996, p. 172.

²⁶ *Soutou G. H. Jean Pélissier et l'Office Central des nationalités, 1911–1918: un agent du Gouvernement français auprès des Nationalités // Recherches sur la France et la problématique des Nationalités...*, p. 35.

Tyrinėtojai sutaria: iki 1917 m. Vasario revoliucijos Paryžiuje neabejota, kad patikimą apsaugą nuo Vokietijos pokariu užtikrins sąjunga su Rusija. Dėl vėlesnių Prancūzijos nuostatų diskutuojama. Lietuvos istoriografijoje išvirtinusią versiją, kad po 1917 m. Vasario, o ypač Spalio revoliucijos svarbiausia sąjungininke žemyninėje Europoje Prancūzijos užsienio reikalų ministerija pasirinko Lenkiją, nuodugnai pagrindžia K. Hovi²⁷. Tačiau J. Gueslinas išsamiai argumentavo prielaidą, jog Prancūzijos vyriausybė ir 1919 m. teikė pirmenybę sąjungai su atkurta arba pertvarkyta demokratizuota Rusija, jos teritorijai priskirdama ir Lietuvą²⁸. Žinoma, net kol Rusija tebelaikyta galima sąjungininke, Lenkijos geopolitinės padėties veiksnys Prancūzijos vyriausybei irgi buvo svarbus. Prancūzų politikai, susitikę su lenkų kolegomis, svarstė Lietuvos įjungimo į Lenkijos teritoriją klausimą. Nė viena Prancūzijos politinė partija nepalaikė Lietuvos valstybingumo idėjos. Konservatyviausios dešinėsios partijos, skatinusios atkurti monarchinę imperiją, numatė ir prieškarinį Lietuvos statusą. Centro ir kairiosios partijos rėmė Lenkijos arba Rusijos projektus, kuriuose Lietuvai ketinta suteikti autonomijos teises arba federacijos narės statusą.

2. Arti *Quai d'Orsay*, toli nuo pripažinimo: bandymai užmegzti santykius su Prancūzija Paryžiaus taikos konferencijoje

Paryžiaus taikos derybos teikė naujosioms valstybėms galimybių užmegzti arba sti-

²⁷ *Hovi K. Op. cit.*, p. 125–129, 152–156, 171–176; *De Castelbajac G. La France et la Question Polonaise (1914–1918) // Recherches sur la France et la problématique des Nationalités...*, p. 86–88, 95–100.

²⁸ *Gueslin J. La France et les pays Baltes de 1918 à 1923...*, p. 62–67.

printi politinius ryšius su Vakarų didvalstybėmis, sulaukti tarptautinio pripažinimo ir nustatyti sienas su gretimomis šalimis. Lietuvos delegacijai užkariauti lengvai pėsčiomis pasiekiamus *Quai d'Orsay rūmus* pasirodė besą gerokai sunkiau, nei tikėtasi²⁹. 1918 m. gruodį Paryžiuje įkurtame Lietuvių informacijos biure dirbo Lietuvos vyriausybės įgaliotas Adomas Vilimavičius ir du būsimi oficialiosios delegacijos nariai – Ernestas Galvanauskas ir Oskaras de Lubicz-Miloszas. Tą patį mėnesį į Paryžių persikėlė Spa konferencijos delegacija. Jos vadovas K. Olšauskas 1919 m. sausio 19 d. G. Clemenceau įteikė Lietuvos prašymą dalyvauti Paryžiaus taikos konferencijoje. Ši delegacija, iš pradžių net laikyta policijos priežiūroje³⁰, susikompromitavo vos pradėjusi darbus: vasario 10 d. kreipimėsi į Prancūzijos vyriausybę kaip Lietuvos valstybingumo atkūrimo aktą nurodė 1917 m. gruodžio 11 d. memorandumą. Iš Vilniaus vykusį A. Voldemaro, Martyno Yčo ir Petro Klimo kelionė į Paryžių užtruko dėl sąmoningo prancūzų diplomatų delsimo išduoti vizas³¹.

Lietuvos vyriausybės įgaliotoji delegacija sausio 18 d. pradėtos Paryžiaus taikos derybose veikė nuo vasario 14 d. Vengdama politinių skandalų, ji kurį laiką bendradarbiavo su pirmtakais, taip pat ir su J. Gabriu, pradėjusiu savarankiškas derybas

su Lenkijos politikais. 1919 m. vasario 5 d. Lenkijos delegacija savo valstybės politinę ateitį sprendusios komisijos pirmininkui Josephui Noulensui pateikė kartu su J. Gabriu parengtą susitarimą bendradarbiauti karinėje ir ekonomikos srityje. Vėlesnis pastarojo pašalinimas iš Lietuvos delegacijos sukėlė neigiamą Prancūzijos ir Didžiosios Britanijos reakciją³². Po Lenkų reikalų komisijos įkūrimo tepraėjus porai dienų, vasario 14 d., A. Voldemaras pateikė G. Clemenceau savąją notą, kurioje nuodugniai pagrindė Lietuvos visuomenės valstybingumo siekį ir Antantės šalių kariuomenėse tarnavusių lietuvių indėlį, prašydamas Lietuvą priimti į taikos derybas – lygiaverčiu statusu su oficialia konferencijos dalyve Lenkija³³. Tai pakartojo ir kovo 19 d. vykusios Baltijos valstybių delegacijų audiencijos pas G. Clemenceau metu. Nota nesusilaukė jokios reakcijos: Lietuvos delegacija neturėjo juridinio statuso ir galėjo tik atsakyti į klausimus posėdžiuose, sprendžiančiuose su jos atstovaujama valstybe susijusius reikalus bei reaguoti į siūlymus arba sprendimus politiniais pareiškimais.

1919 m. kovo 24 d. delegacija įteikė Taikos derybų Aukščiausajai (Keturių) Tarybai memorandumą „Lietuvių reikalavimai“, kuriame smulkiai aptarė Lietuvos istorinę raidą, pagrindė politinius siekius ir apibrėžė numatytas valstybės ribas. Gausūs istoriniai, etnografiniai ir teisiniai

²⁹ Kaip Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos siūnimą tekste vartosime istoriografijoje paplitusį *Quai d'Orsay* (Orsė krantinė) pavadinimą, kilusį iš Orsay krantinės, kurioje įsikūrusi ministerija. Lietuvos delegacija įsikūrė vos už trijų su puse kilometrų nuo *Quai d'Orsay*.

³⁰ Užsienio reikalų ministerijos Politikos ir komercijos reikalų direkcijos pranešimas ministrui, 1919 01 16 // AMAEEF, *ibid.*, t. 62, p. 65.

³¹ A. Voldemaras ir M. Yčas Paryžių pasiekė 1919 m. vasario 13 d. P. Klimas, išvykęs iš Vilniaus 1918 m. gruodžio 23 d. – tik 1919 m. balandžio 7 d.

³² Ministrų kabineto posėdžio protokolas, 1919 05 31 // LCVA, f. 923, ap. 1, b. 24, l. 51; P. Klimo laiškas M. Sleževičiui, 1919 05 14 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 66, 75; „Lietuviai geba susivienyti tik kovai su Lenkija“ – iš prancūzų diplomatų susirašinėjimo apie lietuvių delegacijų kaitą. Žr. Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos Politinių ir komercinių reikalų direkcijos pranešimas p. Degrandui (be parašo), 1919 02 12 // AMAEEF, *ibid.*, t. 66, p. 10 dos.

³³ *Klimas P. Min. veik.*, p. 189–190.

argumentai lietuviams nepagelbėjo. Jau kovo mėnesį paaiškėjo, kad nepavyksta pralaužti Prancūzijos nepasitikėjimo sienos. Tai atvirai konstatuota pirmosiose balandžio 24 d. ir gegužės 14 d. delegacijos rašytinėse ataskaitose vyriausybei, o dar aiškiau – gegužės 31 d. jos posėdyje Kaune dalyvavusio delegacijos nario Tomo Naruševičiaus pranešime.

Delegacijos nariai dalyvavo susitikimuose su įtakingais prancūzų politikais, pateikė konferencijai įvairių pareiškimų, bet bandymai įtikinti Lietuvos nepriklausomos egzistencijos prasmingumu patyrė nesėkmę. Per visą darbo Paryžiaus taikos derybose laikotarpį negausi ir neįtakinga Lietuvos delegacija nuolat juto Lenkijos politikų spaudimą, kartais taikomą per naująją sąjungininkę akivaizdžiai remiančius Prancūzijos politikus. Kaip atkirtį lenkų teritorinėms pretenzijoms Lietuvos delegacija gegužę ir birželį išbandė rizikingą žingsnį remtis Rusijos delegacija.

Prancūzijos spaudos analizė leistų manyti, kad ji prastai skyrė Baltijos valstybes. Tai liudytų informacija apie Lietuvoje bermontininkų neva išprovokuotą suirutę, į kurią reaguodamos Antantės šalys pagrasinusios, kad palaikys su Liepojos (!) vyriausybė ryšius tik sudarius kabinetą, kuriame nebedirbs vokiečių baronai³⁴. Lietuviams buvo labai svarbu užpildyti savos informacijos apie savąją valstybę tuštumą, pateikti alternatyvą gausioms lenkų pozicijai atspindinčioms publikacijoms. Po nesėkmingų bandymų redakcijoms siūlyti parengtus pranešimus (jie ten keliaudavo tiesiai į šiukšliadėžes), lietuviams, kaip ir kitoms delegacijoms, teko pirkti straips-

nus spaudoje. Konkuruojančių politinių jėgų varžytuvės taikos derybų metu teikė didžiulį pelną Prancūzijos žiniasklaidai. Informacijos ir propagandos sritį kuravęs delegacijos sekretorius P. Klimas ataskaitoje vyriausybei konstatavo: „Darbas prancūzų spaudoje yra be galo sunkus. <...> Ji propagandą daro tik tiems, kurie daugiau moka ir mes negalime susilyginti čia su lenkais, kurie tiesiog užpylė Paryžiaus spaudą.“³⁵

Informacijos sklaidai lietuviai pasirinko žinomą laikraštį, užsienio politikos srities pusiau oficiozą „Le Temps“. Redakcijai už keturis mėnesius bendradarbiavimo pareikalavus pusės milijono frankų, apsiribota 15–20 d. truksiančiu užsakymu, kainavusiu 50 tūkst. frankų³⁶, padaryta keletas tokių užsakymų. Abejota šio propagandos būdo reikalingumu – „rimti politikai su spauda beveik visiškai nesiskaito“³⁷. Nepopuliarūs, bet Lietuvos delegacijai ypač palankūs buvo nuo 1918 m. rudens iki 1920 m. pavasario leistas „Revue Baltique“ ir Baltijos valstybių simpatiko Henry de Chambono redaguojamas „Revue parlementaire“. Išėjo keletas informacinių leidinių prancūzų kalba. Lietuvos delegacijos vadovai ir prie jos veikęs Lietuvių informacijos biuras parengė daug klaidingų bei melagingų informacijų paneigimų arba pataisymų³⁸, kurių prancūzų spauda (bent jau „Le Temps“), deja, nespausdindavo.

³⁵ Trumpa Lietuvos taikos delegacijos Paryžiuje apyskaita Lietuvos valstybės valdžiai nuo gegužės mėn. 14 d. ligi gegužės 23 d. 1919 05 23 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 16, l. 35–36.

³⁶ Lietuvių delegacijos Paryžiaus taikos konferencijoje 11 ir 15 posėdžių protokolai, 1919 03 20, 03 29 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1, l. 13, 19.

³⁷ Trumpa Lietuvos Taikos delegacijos apyskaita nuo gegužės 23 d. ligi birželio 2 d. 1919 06 02 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 16, l. 48.

³⁸ Žr. Lietuvos delegacijos Paryžiaus taikos konferencijoje susirašinėjimas su Prancūzijos periodinių leidinių redakcijomis, 1919 // LCVA, f. 383, ap. 3, b. 21, 231 l.

³⁴ Lietuvos delegacijos Paryžiaus taikos konferencijoje pirmininko A. Voldemaro laiškas „L'Information“ redaktoriui, 1919 05 15 // LCVA, d. 383, ap. 3, b. 21, l. 209.

Delegacijos nariai ragino Lietuvos ministrą pirmininką M. Sleževičių oficialiai kreiptis į Prancūzijos vyriausybę dėl nepriklausomybės pripažinimo: „Dabar gi valstybių valdžios, net neturėdamos mūsų notos, nestato to klausimo, kad ir pripažinimo *de facto* formoje. Kad ir toks pripažinimas, kaip jį turi estai, jau daug mums padėtų.“³⁹ Tokios iniciatyvos greičiausiai vengta visų pirma dėl A. Voldemaro reikalavimo užsienio politikos sritį palikti tik jo kompetencijai. Turbūt po pasitarimo su didvalstybių politikais delegacija mėgino Lietuvos vyriausybei įpiršti kontroversišką parlamento fikcijos idėją: „Jie nori, kad Lietuvoj būtų šioks toks Seimas. <...> Valdžia turėtų greičiausiu laiku tokį Seimą suorganizuoti (per 1–2 savaiti) ir kad tas Seimas <...> išneštų visą eilę politikos pareiškimų, kurie paskiau būtų notifikuoti ir pranešti visoms valstybėms ir spaudai. <...> Patogiausia bus nerinkti ir nešaukti naujo Seimo, bet vėl sukviesti Seimą, kurs buvo jau sausio mėn., tik papildžius ar išplėtus.“⁴⁰ Daug vilčių Baltijos valstybių delegacijų vadovams 1919 m. spalio 12 d. suteikė audiencijos pas Užsienio reikalų ministerijos generalinį sekretorių Philippe'ą Berthelot metu pažadėtas greitas šalių pripažinimas *de facto*⁴¹. Lietuva jo sulaukė tik po septynių mėnesių.

Kaip ir daugumai kitų naujųjų valstybių atstovų, Lietuvos delegacijai Paryžiaus taikos konferencijoje kliudė diplomatinio darbo patirties stoka. Tuo vertingėsnis buvo iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštys-

tės žemių kilusio prancūzų poeto Oskaro Milašiaus, dirbusio Prancūzijos užsienio reikalų ministerijoje, indėlis. Kuruodamas informacijos sklaidą, jis talkino verčiant politinius dokumentus, lietuvių pareiškimams suteikdamas solidų diplomatinį toną, pasirūpino Lietuvos poziciją gynusio leidinio „Revue Baltique“ įsteigimu ir pats jam daug rašė, ruošė publikacijas kitiems periodiniams leidiniams, birželį parengė paskaitą apie Lietuvos ir Lenkijos santykius, supažindino lietuvius su Baltijos valstybėms palankiais Paryžiaus intelektualais.

1919 m. birželio 28 d. pasirašius Versalio taikos sutartį, įtakingiausieji politikai ėmė skirstytis iš Paryžiaus. Rugsjūčio pabaigoje į Kauną išvyko ir Lietuvos delegacijos vadovas užsienio reikalų ministras A. Voldemaras, vėliau grįžo kiti delegacijos nariai. 1919 m. spalį Lietuvos vyriausybė panaikino Lietuvių informacijos biurą Paryžiuje⁴². Gruodžio 1 d. delegacija oficialiai baigė darbą, tačiau Lietuvos atstovavimas Prancūzijoje nenutrūko. Spalio 10 d. delegacijos pirmininko pareigas ėjusiam T. Naruševičiui Užsienio reikalų ministerijoje buvo pasiūlyta įkurti Lietuvos atstovybę Paryžiuje: „Užuot laukus ir prašius oficialių akceptacijų, reiktų tiesiog paskirti žmogų ir apie tai pranešti.“⁴³ Vyriausybei pritarus, gruodžio 3 d. atstovybės vadovu tapo O. Milašius.

Lietuvos delegacijos indėlis į Paryžiaus taikos derybas lietuviškoje istoriografijoje vertinamas santūriai. Tačiau jos nebuvo tik diplomatinio darbo mokykla Lietuvos

³⁹ Lietuvos delegacijos Paryžiaus taikos konferencijoje 81 posėdžio protokolas, 1919 08 30 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 3, l. 82.

⁴⁰ P. Klimo laiškas M. Sleževičiui, 1919 06 02 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 11, l. 243–244.

⁴¹ Lietuvos taikos delegacijos Paryžiuje VII apyskaita, 1919 10 14 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 17, l. 10.

⁴² Lietuvos delegacijos Paryžiaus taikos konferencijoje 95 posėdžio protokolas, 1919 10 22 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1, l. 125.

⁴³ Lietuvos delegacijos Paryžiaus taikos konferencijoje 92 posėdžio protokolas, 1919 10 10 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 13, l. 138.

tarptautinio atstovavimo srityje vėliau dirbusiems delegacijos nariams A. Voldemarui, E. Galvanauskui, P. Klimui, T. Naruševičiui. Jau pats Lietuvos valstybės įgaliotinių nuvykimas į Paryžių laikytas jos vyriausybės apsisprendimo atsiriboti nuo Vokietijos ir bendradarbiauti su Antantės valstybėmis ženklų⁴⁴. Paryžiaus taikos derybos lietuvių politikams buvo ir atsisveikinimo su politinėmis iliuzijomis dėl palankaus Prancūzijos vyriausybės požiūrio į Lietuvos nepriklausomybę metas.

3. Vilniaus krašto problema kaip kliūtis Lietuvos ir Prancūzijos diplomatiniams santykiams užmegzti

Europos pertvarkymas 1919 m. įžiebė net trisdešimt teritorinių ginčų. Kai 1919 m. balandžio 21 d. Józefo Piłsudskio vadovaujama Lenkijos kariuomenė užėmė Vilnių, į vieną iš ilgiausiai trukusių tuomet išplieskusių konfliktų⁴⁵ buvo įtraukta ir „balkanizacija“ Prancūzijos politikų kaltinama⁴⁶ Lietuva. Galima teigti, kad Prancūzijos vyriausybė pati netiesiogiai prisidėjo prie teritorinio ginčo užsimez-gimo, 1919 m. sausį į Lenkiją išsiųsdama net du tūkstančius karinių instruktorių⁴⁷, teikdama jai paskolas ir nebausdama šios šalies politinės bei karinės savivalės. Len-

kijos politikams Prancūzijos memorandumuose net atvirai siūlyta panaudoti Vilnių kaip „masalą federacinių ryšių su Lenkija užmezgimui“⁴⁸.

Lietuvos delegacijos Paryžiaus taikos derybose intensyvus susirašinėjimas Lenkijos agresijos klausimu su Taikos konferencijos Aukščiausiąja Taryba vyko iki pat pirmosios demarkacijos linijos nustatymo. Lenkijos kariuomenei artėjant prie Lietuvos, ši delegacija balandžio 5 d. notoje priminė savo valstybės siekiamas teritorijas ir nurodė, kad karine agresija laikomam įsiveržimui bus pasipriešinta. Prašymas suteikti Lietuvai ekonominę ir karinę pagalbą liko neišgirstas. Padėčiai komplikuojantis, balandžio viduryje Aukščiausioji Taryba paragino pradėti nagrinėti Lenkijos valstybės sienų klausimą. Lietuvos delegacijos pakvietimas į jo svarstymus bent nutraukė ankstesnį lietuvių derybininkų ignoravimą. Tad nors pirmajame sienų klausimui skirtame Lenkijos reikalų komisijos posėdyje Lietuvos delegacija pabrėžtinai nedalyvavo, vėliau savo poziciją pakeitė.

Balandžio 28 d. Lietuvos delegacija pranešė apie Lenkijos invaziją Antantės valstybių lyderiams. Užsienio reikalų ministerijoje į šią notą reaguota pasipiktinimu: „Lenkijos pagalba nebus tironija, toli gražu! <...> Civilizuotesnė trisdešimties milijonų žmonių tauta, sutinka lygiomis teisėmis sudaryti laisvą dviejų valstybių federaciją su dviejų milijonų lietuvių tauta, kurios žmonių dauguma vis dar nepaprastai atsilikę.“⁴⁹ Gegužės 2 d. buvo parengtas Aukščiausiosios Tarybos kreipimasis į priešininkes, siūlantis tik vienai jų palankų

⁴⁴ *Gueslin J.* La France face aux indépendances baltes..., p. 59.

⁴⁵ Paradoksalu, tačiau ilgiausiai trukęs 1919 m. prasidėjęs teritorinis ginčas kilo tarp Prancūzijos ir Didžiosios Britanijos dėl *Minquiers* ir *Ecrehos* salų (jūrinės valstybių sienos) ir truko iki 1953 m. Lietuvos ir Lenkijos ginčas dėl Vilniaus krašto buvo antras pagal trukmę. *Huth P. K.* Democratic Peace and Territorial Conflict in the Twentieth Century. West Nyack, 2003, p. 305.

⁴⁶ *Gueslin J.* Un premier pas vers l'Europe?..., p. 53.

⁴⁷ *Hovi K.* Op. cit., p. 193.

⁴⁸ *Wandycz P. S.* France and her Eastern Allies..., p. 124.

⁴⁹ Memorandumas apie lietuvių tautą, 01 05 1919 // AMAEEF, ibid., t. 2, p. 216.

sprendimą: nutraukus kovas, įkurti „būtina kovai su bolševikais“ sąjungą⁵⁰.

Lietuvos derybų su Lenkija metu Prancūzijos interesus gynė tuomet vienintelės Antantės valstybės oficialios atstovybės – šios šalies karinės misijos Kaune – vadovas C. Reboulis, nuolat palaikęs ryšius su analogiška karine misija Varšuvoje. Balandžio viduryje jis į kartu su J. Šaulio vadovaujama lietuvių derybininkų delegacija išvyko į Lenkijos sostinę, konsultavo nuo gegužės 29 d. porą savaitių Lietuvoje dirbusią S. Staniszewskio vadovaujamą Lenkijos derybų misiją.

Vyriausybės raginama, Lietuvos delegacija gegužės 23 d. paprašė Aukščiausiosios Tarybos sudaryti specialią ginčo tyrimo komisiją. Taryba siekė, kad konfliktas nesutrukdytų kovai su bolševikais, tad birželio 2 d. paragino abi valstybes susitaikyti. Po keturių dienų Lietuvos delegacija paprašė nustatyti demarkacinę liniją, o dar po savaitės – iki jos nustatymo sustabdyti Lenkijos kariuomenę. Birželio 18 d. Taikos konferencijos Baltijos reikalų pakomisėje buvo nubrėžta pirmoji demarkacinė linija, palikusi Vilniaus kraštą Lenkijai. G. Clemenceau siūlymu⁵¹, remiantis C. Reboulis raportais ir rekomendacijomis, ji išvesta per priešininkų disponuojamų teritorijų ribą.

Liepos 8 d. Lietuvos ministras pirmininkas M. Sleževičius pranešė C. Reboulis, kad Lenkijos kariuomenė pažeidžia demarkacijos liniją. Tą pačią dieną šis paragino Prancūzijos karinę misiją Lenkijoje griežčiau kontroliuoti lenkų kariuomenės

veiksmus⁵². Po keturių dienų Lietuvos delegacija informaciją apie pažeidimus pakartojo Aukščiausiosiai Tarybai, mėginama perimti šios retoriką: Lenkijos savivalė kliudo bendrai kovai prieš Sovietų Rusiją⁵³.

Prancūzijos politikams buvo sunku laiviruoti tarp lietuvių nusivylimo ir lenkų spaudimo. Lenkija surado tvirtą sąjungininką įtakingiausiuose Prancūzijos sluoksniuose – maršalas Ferdinandas Fochas gynė į Lietuvos gilumą toliau besiveržiančios kariuomenės savivalę. Pagal jo projektą liepos 26 d. buvo nubrėžta antroji demarkacinė linija, Suvalkų kraštas jau perduotas Lenkijai. Lietuvos vyriausybė atsisakė pripažinti šią vadinamąją maršalo Focho demarkacinę liniją. Lietuvos delegacija rugpjūčio 14 d. parengė protestą dėl šios linijos ir perdavė Prancūzijos vyriausybei Lenkijai laikinai pavestų teritorijų lietuvių skundus. Maršalas F. Fochas atsakė tik pro trijų savaitių, pabrėždamas Lenkijos kariuomenei nurodęs pastarosios ribos nebepažeisti. O Lietuvos vyriausybė ir visuomenė dėl nepriimtinių Prancūzijos politinių sprendimų nepagrįstai kaltino Prancūzų karinės misijos Kaune vadovą C. Reboulį.

Vilniaus problemos aštrėjimas įtakingų politikų sluoksniuose išprovokavo ir mažiau palankią Lenkijai poziciją: G. Clemenceau ėmė atsargiau vertinti jos ekspansionizmą⁵⁴. Tačiau siekdama sąjungininkės pergalės prieš Sovietų Rusiją, Prancūzijos vyriausybė santūriai reagavo

⁵⁰ Taikos konferencijos Aukščiausiosios Tarybos laiškas Lietuvos delegacijos pirmininkui, 1919 05 02 (prancūzų k.) // *Conflit Polono-Lituanien. Question de Vilna...*, p. 18.

⁵¹ *Łossowski P. Stosunki polsko-litewskie...*, p. 105–106.

⁵² C. Reboulis ataskaita gen. Henrys, Kaunas, 1919 07 08 // *AMAEF, ibid.*, t. 66, p. 540–541.

⁵³ A. Voldemaro laiškas Taikos konferencijos Aukščiausiosiai Tarybai, 1919 07 12 (prancūzų k.) // *Conflit Polono-Lituanien. Question de Vilna...*, p. 28.

⁵⁴ *Gueslin J. La France et les pays Baltes de 1918 à 1923...*, p. 93.

į Lietuvos teritorijų užėmimą, o Lenkija skubėjo naudotis šia laisve. Jau rugpjūčio 3 d. Prancūzų karinė misija Kaune gavo pirmąjį pranešimą apie naujosios linijos pažeidimus.

Kaune radikaliu priešiškuoju Prancūzijai protrūkiu virto 1919 m. rugpjūčio 17 d. vykusios misijos veiklą pasmerkusi demonstracija. Triukšmingai miniai pasirodę prancūzų institucijos atstovai išklause protesto kreipimąsi: „Prancūzai raižo kašneliais Lietuvos kūną, vis naujas linijas rėžydami, ir atiduoda lenkams.“⁵⁵

Smulkiu faktų apie demonstraciją perteikimu Aukščiausiajai Tarybai rūpinosi ministras pirmininkas M. Sleževičius, nevengęs gąsdinimų: „Vakar dienos ūpas, prasiveržęs gaivališkai Kaune, persimes tuoj į provinciją ir apims visą kraštą. To judėjimo nesulaikyti. Ir su juo reikia skaitytis, manau, <...> ir Ententos valstybėms, jeigu jos mano vesti su Lietuva iš tikrųjų rimtą politiką.“⁵⁶ Rugpjūčio 30 d. įteikta nota Aukščiausiajai Tarybai detalai apibūdino Lenkijos kariuomenės padarytą žalą. 1919 m. gruodžio 8 d. G. Clemenceau Antantės vardu paskelbė naują laikinos sienos variantą – vadinamąją Curzono liniją. Suvalkų kraštas pagal ją buvo paliktas Lenkijai, o Vilnius perduotas Lietuvai.

1920 m. sausio 20 d. pradėjęs dirbti Alexandre'o Millerando ministrų kabinetas turėjo daug informacijos apie demarkacinės linijos pažeidimus. Premjeras, vadovavęs ir Užsienio reikalų ministerijai, mažiau toleravo Lenkijos agresiją prieš

Lietuvą. Pasinaudodamas Ambasadorių konferencijos sprendimu, jis balandžio pradžioje nusiuntė Lietuvos sienos pažeidimus smerkiančią notą⁵⁷. Tiesa, Prancūzijos vyriausybė toliau rėmė Lenkiją: kai 1920 m. balandį pastarosios kariuomenė, puldama Sovietų Rusijos armiją, įsiveržė į Lietuvos gilumą, per karinės misijos vadovą C. Reboulį Lietuvos vyriausybei buvo perduotas nurodymas nedaryti interventei kliūčių. Vis dėlto Lietuvos politikai ryžosi nuolaidoms, turėdami informacijos, kad Prancūzijos vyriausybė nusivylusi Lenkijos vyriausybe ir mėgina apriboti jos politines ambicijas. Prancūzijos atstovo raginama, Lietuvos vyriausybė net deklaravo pasiūsianti karių į pagalbą Lenkijos kariuomenei, jei lenkai pripažintų Lietuvos valstybingumą.

Lietuvos vyriausybės siekis užmegzti diplomatinį santykį su Sovietų Rusija ir nustatyti sieną su ja formaliai kirtosi su Prancūzijos politikų lūkesčiais. Tačiau ministro pirmininko E. Galvanausko įžvalga, kad sėkminga šių derybų eiga tik paspartintų Lietuvos pripažinimą⁵⁸, buvo teisinga. Siekis atitraukti Lietuvą nuo Sovietų Rusijos, sutaisyti su Lenkija ir sustiprinti ekonominę įtaką Baltijos šalyse paskatino Prancūziją 1920 m. gegužę pademonstruoti palankumą Kauno vyriausybei, dar neišsprendus Vilniaus problemos.

4. Klaipėdos klausimo įtaka Lietuvos ir Prancūzijos dvišaliams santykiams

Jau Lietuvos Taryba projektavo, kad Mažosios Lietuvos žemės kartu su Klaipėdos

⁵⁵ Spaudos teigimu, joje dalyvavo apie 20 tūkst. žmonių, mitingai rengti ir kitose Lietuvos vietovėse. Protesto demonstracija Kaune // *Lietuva*. 1919, Nr. 180.

⁵⁶ M. Sleževičiaus pranešimas Lietuvos delegacijai Paryžiaus taikos konferencijoje. Kaunas, 1919 08 19 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 11, l. 2v.

⁵⁷ *Hovi K. Alliance de revers...*, p. 50.

⁵⁸ Ministrų kabineto posėdžio protokolas, 1920 04 23 // LCVA, f. 923, ap. 1, b. 86, l. 151.

jūrų uostu turėtų tapti naujosios valstybės pajūrio teritorijomis. Simbolinė Didžiosios ir Mažosios Lietuvos sąjunga atvėrė galimybes išplėsti šalies plotą ir padidinti gyventojų skaičių. 1919 m. balandžio 15 d. Lietuvos delegacija įteikė Taikos konferencijos pirmininkui G. Clemenceau adresuotas Mažosios Lietuvos atstovų peticijas⁵⁹ ir memorandumą apie teritorines pretenzijas Vokietijai.

Prancūzijos politikų nuomone, Klaipėdos kraštas irgi turėjo tapti „sanitarinio kordono“ dalimi, sustiprindamas karo laimėtojas ir susilpnindamas Vokietiją. Politinius konferencijos sprendimus pagrindė Baltijos valstybėms palankaus prancūzų lingvisto Antoine'o Meillet vadovaujama komisija, patvirtinusi, jog Klaipėdos krašte tikrai gyvena daugiau lietuvių, nei vokiečių. Šį argumentą naudojo ir G. Clemenceau. Prancūzų diplomato Jules'o Cambono vadovaujama Lenkų reikalų komisija Klaipėdos krašto pavadinimą vėliau gavusią teritoriją nuo Nemuno į šiaurę deklaravo priskirianti Lietuvai, kitą dalį paliko Vokietijai. Sprendimas nuvylė Lietuvos delegaciją, konstatavusią, kad „preliminarijos taikos sąlygos, kurios liečia prūsų Lietuvą, buvo sustatytos be mūsų atsiklausimo ir atsižvelgimo į raštus, kuriuos padavėme dėl prūsų Lietuvos“⁶⁰. Jis labiau atitiko Lenkijos delegacijos vadovo Romano Dmowskio 1919 m. vasario 25 ir 28 d. notose įvardytus raginimus naujai Baltijos valstybei perduoti tik „lietuviškąją“ Mažosios Lietuvos teritoriją⁶¹.

⁵⁹ Tilžėje įkurta Prūsų lietuvių tautos taryba parengė 1919 m. vasario 6 d. ir balandžio 8 d. peticijas, kuriose buvo nurodytas krašto siekis prisijungti prie Lietuvos valstybės.

⁶⁰ Trumpa Lietuvos Taikos delegacijos apyskaita Nr. 3 nuo 1919 04 28 ligi 05 14. 1919 05 14 // LCVA, f. 383, b. 16, l. 29.

⁶¹ *Łossowski P. Klaipėda kontra Memel...*, s. 15.

Versalio taikos sutartis nefiksuoja Klaipėdos krašto priklausomybės Lietuvai: 99 straipsniu jis perduodamas „Antantės šalims ir jų partnerėms“, įpareigojant Vokietiją pripažinti šių „sprendimus dėl teritorijos ir ypač dėl vietos gyventojų“⁶². Kraštą perėmusios Antantės valstybės gavo teisę nulemti jo vėlesnę politinę ateitį. Lietuvos delegacija gegužės 20 d. reagavo į sutarties projektą protesto nota, kurioje vėl pakartojo prašymą pripažinti jų atstovaujamą šalį *de jure*, o audiencijų metu bandė pakeisti derybininkų nuostatas. Tačiau birželio 28 d. pasirašytoje Versalio taikos sutartyje aktualus straipsnis liko nepakeistas. Dokumentas pavertė Lietuvą Antantės valstybių politinės valios ikaite, atvėrė Nemuno žiočių naudojimo problemą ir sukūrė papildomą konflikto su Lenkija precedentą.

1919 m. vasarą ir rudenį vykusiose Prancūzijos, Didžiosios Britanijos, JAV ir Italijos derybose dėl Klaipėdos krašto valdymo nutarta karinę jo apsaugą patikėti prancūzų batalionui, o administravimą – britų pareigūnams⁶³. Ratifikavus Versalio sutartį, 1920 m. sausio 20 d. Klaipėdos kraštas buvo atskirtas nuo Vokietijos. Jau kitą dieną Didžioji Britanija atsisakė įsipareigojimų, tad jį prižiūrėti buvo pavesta vien prancūzams. Vasario 15 d. Vokietijos komisaras grafas Georgas von Lambsdorfas perdavė kraštą vadinamajai Klaipėdos misijai, vadovaujamai generolo Dominique'o Josepho Odry. Ją išformavus, D. Odry pasirinko oberprezidento pareigas.

Prancūzai konstatavo, kad germanizacijos tendencijos krašte buvo stiprios,

⁶² *Traité de Versailles 1919*. Nancy, Paris, Strasbourg, 1919, p. 66. Prieiga per internetą: <http://www.herodote.net/Textes/tVersailles1919.PDF> [žiūrėta 2010 08 25].

⁶³ *Žiugžda R. Po diplomatijos skraiste...*, p. 59–61.

ypač Klaipėdos mieste ir apylinkėse, kur telkėsi krašto administracinės institucijos ir stambiausios įmonės – lietuviai ten tesudarė penktadalį gyventojų⁶⁴. Lietuvos vyriausybė buvo gerai informuota, kad krašte trūksta išsilavinusios lietuvių inteligentijos, o „lietuviai pasirašo didesniais priešininkais susiglaudino dviejų Lietuvos dalių, negu vokiečiai“⁶⁵. Tačiau ji laikė prancūzų administravimą pereinamuoju etapu prieš Klaipėdos kraštą perduodant Lietuvai, tad siekė jame sustiprinti tautiečių vaidmenį, apsaugoti jį, kad neatitektų Lenkijai, ir sutrumpinti prancūzų valdymo trukmę. E. Galvanausko vyriausybei buvo nepriimtina D. Odry nuostata vengti provokuojančių permainų – neerzinti „vokiečių, kurie turi tame krašte savo mokslą, turi administratyvių patyrimų“⁶⁶. Jis neketino pašalinti vokiečių pareigūnų, neskaito lietuvių kalbos vartojimo institucijose, bet palaikė lietuvių tarnautojų skaičiaus gausėjimą ir viešojo naudojimo dokumentų publikavimą abiem kalbomis⁶⁷, pamokų vedimą lietuvių kalba pradžios mokyklose. Tačiau jo santykiai su politiškai aktyviais lietuviais, atstovaujama Prūsų lietuvių tautos tarybos, buvo komplikuoti.

E. Galvanausko vyriausybė stengėsi maisto stokojusio Klaipėdos krašto vadovybę paveikti ekonomine blokada ir spaudos kampanija: išryškino lietuvių diskriminavimą, prancūzų vadovavimo išprovokuotus ekonominius nepriteklus ir Len-

kijos įtakos didėjimą krašte. Prancūzijos vyriausybė ėmė įtarti Lietuvą pasirengimu perversmui. Jos pripažinimo *de facto* išvakarėse įvykusio susitikimo su prancūzų politikais metu užsienio reikalų ministras A. Voldemaras sulaukė išpėjimo, kad „Klaipėdos krašto užėmimas sukurtų precedentą <...> lenkams“⁶⁸. Abipusis nepasitikėjimas toliau temdė trumpo Lietuvos ir Prancūzijos nesantaikos atlydžio atmosferą.

5. Prancūzijos karinė misija Lietuvoje: neįkūnyti bendradarbiavimo lūkesčiai

Lietuvos ir Prancūzijos tarpininke Kaune tapo Prancūzų karinė misija. Kai kurių jos vadovo iniciatyvų įgyvendinimas galėjo prisidėti prie Lietuvos ekonominio ir karinio sustiprinimo bei intensyvesnio dviejų valstybių bendradarbiavimo, bet aktyvi šios institucijos veikla didino nepasitikėjimą Prancūzija. Pirmoji oficiali Antantės valstybės atstovybė laviravo tarp Prancūzijos ir Lietuvos interesų, kurie kardinaliai skyrėsi.

Lietuvos vyriausybė 1919 m. sausio pabaigoje nutarė kviesti prancūzų karinius instruktorius⁶⁹. Vasarį G. Clemenceau priėmė sprendimą pasiūsti į Lietuvą Prancūzų karinę misiją, tiesa, reaguodamas į analogišką J. Gabrio prašymą. Jos vadovu buvo parinktas majoras C. Reboulis, po susitikimo su J. Gabriu Prancūzijos karo ministerijai pabrėžęs norį prisidėti prie mažųjų valstybių kūrimosi ir kovos su bolševizmu⁷⁰. Išvykstant į Lietuvą, jam skubiai

⁶⁴ Valsonokas R. Klaipėdos problema..., p. 39.

⁶⁵ Lietuvos karinio atstovo Klaipėdos krašte kpt. L. Dymšos pranešimas Užsienio reikalų ministerijai, 1920 04 15 // LCVA, f. 923, ap. 1, b. 22, l. 11.

⁶⁶ Lietuvos karinio atstovo Klaipėdos krašte kpt. L. Dymšos pranešimas Užsienio reikalų ministerijai, 1920 04 13 // Ten pat, l. 5.

⁶⁷ Gueslin J. Que faire du „Memelland“ après Versailles?... p. 63.

⁶⁸ A. Voldemaro pranešimas ministrų kabineto posėdyje, 1920 05 12 // LCVA, f. 923, ap. 1, b. 57, l. 184.

⁶⁹ Lietuvos ministrų kabineto posėdžio protokolas, 1919 01 28 // LCVA, f. 923, ap. 1, b. 24, l. 216.

⁷⁰ Dutertre G. Les français dans l'histoire de la Lituanie, p. 143.

buvo suteiktas pulkininko leitenanto (pranc. *lieutenant-colonne*), 1920 m. – pulkininko laipsnis. Gerokai didesnei Prancūzijos karinei misijai Suomijoje pavaldi institucija gavo solidų finansavimą⁷¹.

Misijos nariai buvo įpareigoti Lietuvoje rūpintis informacijos ir propagandos sklaida⁷², stiprinti pasitikėjimą Prancūzija bei parengti dirvą būsimiems dvišaliams santykiams. C. Reboului pavesta tarpininkauti tarp dviejų vyriausybių dėl karinės pagalbos Lietuvai. Misija stengėsi koreguoti Lietuvos santykius su gretimomis valstybėmis bei sąjungininke ir varžove Didžiąja Britanija. Be C. Reboulis, misijoje dirbo vyresnieji leitenantai Raoulis Pujolis ir Albertas de Franques de Jonquieresas, kartu atvyko konsulo įgaliojimus turintis leitenantas Gabrielis Padovani⁷³.

1919 m. kovo 19 d. į Kauną atvykusią misiją pasitiko Krašto apsaugos ir Susisiekimo ministerijų vadovai bei Valstybės Tarybos atstovai. Kitą dieną jos narius priėmė ministras pirmininkas Pranas Dovydaitis. C. Reboulis pareiškimai teikė vilčių Lietuvos vyriausybei ir visuomenei: misija talkins formuojant „galingą armiją, kuri galėtų apginti šalį nuo visų priešininkų ir iškovoti Lietuvai laisvę ir nepriklausomybę“, „padės sudaryti didelę ir galingą ne-

priklausomą Lietuvą“⁷⁴. Misijos priėmimą lydėjo nepamatuotos viltys: „Jeigu svetimajai valstybei leidžia savo atstovus oficialiu būdu į Lietuvą, tai jau tuo būdu konstatuojama faktą Lietuvos valstybės esimą. Tada, kad galutinai Lietuvos valstybė būtų pripažinta, lieka tik vienas žingsnis.“⁷⁵

C. Reboulis intensyviai susirašinėjo su Prancūzijos vyriausybe, smulkiai raportuodavo apie išpūdžius ir siūlydavo dvišalio bendradarbiavimo būdus. Jo raportai formavo Prancūzijos vyriausybės požiūrį į Lietuvos valstybės politines perspektyvas. Karininkas išsklaidė mitus apie provokišką Lietuvos visuomenės orientaciją, menką nepriklausomybės idėjos ir vyriausybės palaikymą krašte: „Lietuvių tauta yra, tai valstiečių tauta, kuri per daugiau nei amžių priespaudos be mokyklų ir savos valdininkijos sugebėjo išsaugoti savo tautiškumą, savo kalbą, savitus papročius. Ši tauta egzistuoja ir nėra dirbtinė.“⁷⁶ Jis nuolat ragino Prancūzijos vyriausybę pripažinti Lietuvos valstybingumą, bet pats stokojo tikėjimo jo perspektyvomis – esą netrukus maža šalis pateksianti į vokiečių arba rusų įtaką⁷⁷. Prancūzų karininkas rėmė kuo didesnę teritoriją turinčios Lietuvos valstybės sukūrimą ir federacijos su Lenkija sudarymą. Misijos vadovas rūpinosi, kad Lietuvos sprendimas būtų priimtas sava-noriškai. Jo siekdamas veikė subtiliai, bet nesislapstydamas. Jis dėstydavo savo politines pažiūras ir lietuvių politikams bei

⁷¹ *Schramm T.* Francuskie misje wojskowe w państwach Europy Środkowej..., s. 204; Prancūzų karinei misijai Kaune numatytas 50 000 frankų biudžetas, penkis kartus didesnis nei analogiškomis misijoms Rygoje ir Taline, žr. *Gueslin J.* La France et les pays Baltes de 1918 à 1923..., p. 90.

⁷² Visų trijų Baltijos valstybių karinės misijos gavo vienodas rašytines instrukcijas, žr. *Schramm T.* Op. cit., p. 197.

⁷³ Tiekimo ir konsulinio darbo sritis kuravęs G. Padovani vėliau buvo paskirtas vadovauti pirmajai Prancūzijos diplomatinei atstovybei Lietuvoje. Kiti misijos nariai, instruktoriai kpt. R. Cohendet, lttn. G. Gervais ir lttn. Donzeau į Lietuvą atvyko 1919 m. lapkritį–gruodį.

⁷⁴ Prancūzų karo misija Lietuvoje // *Lietuva*. 1919, Nr. 60.

⁷⁵ [Stojant naujam kabinetui į darbą...] // *Lietuva*. 1919, Nr. 61.

⁷⁶ Savaitinis pulk. C. Reboulis raportas, 1919 05 12 // *AMAEF*, *ibid.*, t. 66, p. 275.

⁷⁷ Savaitinis pulk. C. Reboulis raportas, 1919 03 22, 08 07, 11 17, 1920 01 02 // Op. cit., t. 57, p. 86, 232, 320, t. 58, p. 3.

karininkijai. Ruošdamasis pirmiesiems susitikimams su Lenkijos atstovais, iš pradžių Lietuvos vyriausybės vadovams net pateikdavo paklausimus apie politinius lūkesčius⁷⁸.

1919 m. balandžio 12 d. vadovavimą ministrų kabinetui, faktiškai ir Užsienio reikalų ministerijai perėmęs M. Sleževičius labai skeptiškai vertino Prancūzų karinės misijos politines iniciatyvas. Nuo gegužės jis nuolat pabrėždavo nusivylimą šia institucija lietuvių delegacijai Paryžiaus taikos derybose⁷⁹. Nepasitikėjimo būta abipusio – Prancūzų karinė misija įtariai vertino jo nurodymą pageidaujamų žinių apie Lietuvą raštu prašyti Užsienio reikalų ministerijos⁸⁰. Vis dėlto atviro politinio konflikto su misija ministras pirmininkas vengė ir bendraudamas su ja išlaikė diplomatinį lankstumą.

Kaip susiejimo su Lenkija alternatyvą C. Reboulis kurį laiką ragino Prancūzijos vyriausybę Lietuvai suteikti protektorato statusą, tuomet irgi siūlydamas kuo greičiau pripažinti šią Baltijos valstybę⁸¹. Šis sumanymas, greičiausiai atsvara Lietuvos vyriausybės svarstymams apie Didžiosios Britanijos protektoratą, taip pat vadintinas utopiniu: abiejų didvalstybių pasidalijimas politinės ir ekonominės įtakos sferomis jau buvo įvykęs. Tiesa, pagal 1919 m. vasario 14–kovo 13 d. sudarytus prancūzų ir britų vyriausybių susitarimus,

Lietuvos situacija liko dviprasė. Oficialiai patekusi į Didžiosios Britanijos įtakos zoną, *Quai d'Orsay* ji buvo suvokiama kaip galima Prancūzijos įtakos sferoje esančios Lenkijos dalis⁸². Tačiau kol Lietuvos politinis statusas nekito, Paryžiuje vengta politinių ir ekonominių iniciatyvų. Prancūzų karinės misijai teko stebėti akivaizdų savo valstybės pralaimėjimą varžytuvėse su Didžiąja Britanija dėl įtakos Lietuvoje.

Lietuvos istoriografijoje Prancūzų karinė misija vertinama negatyviai, tačiau greičiausiai kai kurie jos veiksmai arba siūlymai buvo bent jau nežalingi naujai Baltijos valstybei. C. Reboulis ragino Prancūzijos vyriausybę pripažinti Lietuvos valstybingumą, užmegzti su ja prekybinius santykius ir atsiųsti finansinę paramą ar bent ginklų ir taip sustiprinti prancūzų vaidmenį: „Lietuviai jau kurį laiką labiau bijo prancūzų, nei vokiečių. <...> Kai Prancūzija pripažins Lietuvą arba ją apsaugos, ši šalis bus automatiškai išlaisvinta iš Vokietijos įtakos. <...> Jei Prancūzija nepripažins Lietuvos arba nesuteiks svarios pagalbos, Lietuva kreipsis į kitas valstybes ir prancūzų misija nebepajėgs pasinaudoti ankstyvo atvykimo nauda.“⁸³ Jis pasirūpino skiepijimu nuo užkrečiamųjų ligų labdara Lietuvai⁸⁴.

Stengdamasis silpninti Vokietijos įtaką Lietuvoje, C. Reboulis darė spaudimą šios vyriausybei, kvestionuodamas saitų su bu-

⁷⁸ C. Reboulis paklausimas M. Sleževičiui, 1919 05 31 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 54, l. 14.

⁷⁹ „Su prancūzų misijos nariais Reboul ir Padovani esame labai atsargūs. <...> Būtų gerai, kad prancūzų valdžia juos atšauktų.“ M. Sleževičiaus pranešimas Lietuvos delegacijai Paryžiaus taikos derybose, 1919 05 07 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 11, l. 40.

⁸⁰ Prancūzų karinės misijos paklausimas M. Sleževičiui, 1919 05 04 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 54, l. 319.

⁸¹ Savaitinis pulk. C. Reboulis raportas, 1919 06 13 // AMAEEF, ibid., t. 66, p. 379.

⁸² Hovi K. Cordon sanitaire or barriere de l'est?..., p. 205.

⁸³ Pulk. C. Reboulis raportas „De la nécessité d'intervenir immédiatement en Lituanie“, 1919 04 13 // AMAEEF, ibid., t. 66, p. 199.

⁸⁴ Po C. Reboulis kreipimosi į Prancūzijos ministrą pirmininką Lietuvai buvo paskirta 1000 vakcinų nuo raupų ir šiltinės, žr. Prancūzijos ministro pirmininko ir užsienio reikalų ministro paklausimas karo ministrui, 1920 03 26, atsakymas, 1920 04 01 // AMAEEF, ibid., t. 58, p. 43, 46.

vusia okupante neišvengiamumą. Ragino sugriežtinti prekių išvežimą į Vokietiją – apmokestinti jas kaip ir kitą eksportą – bei siekti kuo greičiau perimti ryšius ir susiėkimo priemones. Kita vertus, pritarė vokiečių kariuomenės dalinių išlaikymui Lietuvoje, kol ši neturi stiprios kariuomenės⁸⁵. Aiškiai pritarė Mažosios Lietuvos prijungimui prie „didžiosios“. Paradoksalu, bet kai Mažosios Lietuvos administravimą perėmė gen. D. Odry vadovaujama Klaipėdos misija, lietuvių pasipiktinimą ir vėl pirmiausia teko patirti Prancūzų karinei misijai Kaune.

Lietuvių kovų su bermontininkais kulminacija tapusių Radviliškio kautynių metu C. Reboulis, jo kolega iš Didžiosios Britanijos karinės misijos ir laikinoji bermontininkų evakuaciją iš Baltijos valstybių prižiūrėjusi Alberto Henri Niesselio vadovaujama komisija tapo naujų Lietuvos vyriausybės nepasitikėjimo Prancūzija apraiškų liudininkais. Lapkričio 22 d. persvarą įgijusi Lietuvos kariuomenė, pakludama užsienio karininkų spaudimui, sustojo, leisdama priešininkams pasitraukti. Laikinas Lietuvos kariuomenės vadas generolas leitenantas Pranas Liatukas tokį prancūzų ir anglų įsikišimą laikė šiurkščiu jos savarankiškumo pažeidimu ir atleido ofenzyvai vadovavusį pulkininką leitenantą Kazį Ladygą. C. Reboulis teigė apsaugojęs sustabdytuosius Lietuvos kariuomenės dalinius nuo nualinimo. Piktindamasis, esą lietuviai „apsvaigo nuo lengvų pergalių“, „yra labai nestabilios sielos ir negeba ilgai

laikytis vienos idėjos“⁸⁶, jis kaltino šiuos akivaizdžiomis negeranoriškumo apraiškomis ir sunkumų išgabenti bermontininkų kariuomenę sudarymu.

Misija stengėsi kuo tvirčiau susieti Lietuvą su atstovaujama valstybe karinės srities saitais. Įgyvendinta tik dalis sumanymų: prancūzų kariniai instruktoriai dėstė Kauno karo mokykloje, Lietuvoje buvo publikuotas Prancūzijos kariuomenės statusas, kuriuo remtasi kuriant lietuviškąjį keletas lietuvių karininkų išvyko į šią šalį studijuoti karo mokslų. Į kone reguliarius C. Reboulis prašymus paskirti patyrusių kariuomenės instruktorių Paryžiuje nereaguota, o 1920 m. vasarą Lietuvos karinė vadovybė nurodė šių jau nebepageidaujanti.

Nuo 1919 m. rudens Lietuvos vyriausybė vis labiau ignoravo toliau siekusią užmegzti šios valstybės santykius su Lenkija Prancūzų karinę misiją. Politinių iniciatyvų nesėkmės paskatino pulkininko C. Reboulis nepasitikėjimą lietuvių politikais ir ryžtą palaikyti radikalius būdus suartinti Lietuvą su Lenkija. Kiek padvejojęs, 1920 m. spalį jis parėmė Lucjano Želigowskio perversmą. Kaune patekęs į visišką politinę izoliaciją jis konstatavo, jog misija nebeatlieka užsibrėžto vaidmens⁸⁷. 1921 m. kovo 1 d. ji perdavė įgaliojimus analogiškai misijai Rygoje.

Smarkiai padidėjęs prancūzų kalbos pamokų skaičius Lietuvos mokyklose⁸⁸, spartus prancūziškų filmų ir knygų gausė-

⁸⁵ Dėl santykių su lenkais, Lietuvių delegacijos ataskaita už darbą nuo 1919 04 24 iki 1919 05 29 vyriausybei, 1919 05 29 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 16, l. 29; Lietuvos vyriausybės taikos delegacijai instrukcijos ir atsakymai į pakeltus klausimus, 1919 05 07 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 11, l. 34.

⁸⁶ Raport tygodniowy płk. C. Reboula, 28 11 1919 // *Champonnois S., Schramm T.* Op. cit., p. 235.

⁸⁷ „Aš manau, kad karinės misijos Lietuvoje išsaugojimas nebetikslingas ir prašau palengva ją panaikinti. Ji kainuoja pinigus ir yra nenaudinga“, žr. C. Reboulis raportą „*Suppression de la mission Militaire en Lituanie*“, 1921 01 04 // AMAEEF, *ibid.*, t. 67, p. 71.

⁸⁸ Anksčiau vokiečių kalbos pamokų būta daugiau, nei prancūzų, 1919 m. šis balansas kardinaliai pakito.

jimas Kaune sietinas su šios šalies karinės misijos veikla. Tačiau skirtingi jos ir Lietuvos vyriausybės lūkesčiai sustiprino abipusį nepasitikėjimą. Pavojinga iniciatyva formuoti bendrą valstybę su Lenkija skatino lietuvių politikų nepasitikėjimą misija, kuriai nepavyko pakeisti savo vyriausybės nuostatos Lietuvai teikti tik minimalią paramą. Prancūzų karinės misijos veikla, taip pat ir jai klaidingai priskiriama, skatino Lietuvos vyriausybę laikyti Prancūziją priešininke ir remtis Didžiąja Britanija. Tad C. Reboulis nuolatinis siekis išryškinti lietuvių palankumą Prancūzijai („Antantė, o Prancūzija ypač, išsikovojo daug simpatijų“, „mūsų įtaka labai didelė“, „įtaka auga“, „santykiai toliau gerėja“, „labai pagerėjo“)⁸⁹ panašesnis į diplomatinę vinybę arba saviapgaulės bandymą.

Vietoj pabaigos: faktinis Lietuvos valstybingumo pripažinimas – postūmis dvišaliams santykiams su Prancūzija?

Prancūzijos vyriausybė buvo gerai informuota, kad Lietuvos ministrų kabinetas atkakliai siekia tarptautinio savo valstybės pripažinimo. Jo svarbą Prancūzų karinės misijos raportuose pabrėždavo C. Reboulis⁹⁰. Nuolat kartoję, kad pripažintų tik parlamentą sušaukusią valstybę, prancūzų politikai, galima teigti, pažadą įvykdė. Kone Steigiamojo Seimo susirinkimo išva-

karėse, 1920 m. gegužės 11 d., Prancūzijos vyriausybė paskelbė *de facto* pripažįstanti Lietuvos vyriausybę. Nuo tada Lietuvos valstybingumą Prancūzijos vyriausybė bent oficialiuoju politiniu lygmeniu pripažino nebeginčytinu faktu. Jau kitą dieną Didžiosios Britanijos vyriausybės narys Andrew Bonaras Law pažadėjo, kad Baltijos valstybių pripažinimo *de jure* klausimas bus keliamas artimiausiame Antantės šalių vadovų susitikime⁹¹. Tačiau birželio 10 d. vykusiame jų posėdyje Prancūzija ir ypač JAV nepalaikė britų siūlymo. Prancūzija pripažino Lietuvos valstybę *de jure* tik po daugiau nei pusantų metų.

Reikia sutikti su K. Hovi teiginiu, kad Baltijos valstybės netapo tokios svarbios Prancūzijai, kokios siekė būti, o šios įtaka joms, sustiprėjus sąsajoms su Didžiąja Britanija, irgi sumenko⁹². Paryžiaus politikų nerimas dėl intensyvėjančių Baltijos valstybių santykių su Sovietų Rusija paskatino politines nuolaidas, bet negalėjo sušvelninti skeptiško jų politinės ateities vertinimo. Prancūzijos vyriausybė nepagelbėjo Lietuvai ginantis nuo bolševikų, bermontininkų ir Lenkijos kariuomenės agresijos.

Lietuvoje Prancūzijos suteiktas *de facto* pripažinimas buvo sutiktas gana abejingai. Lauktą akimirką užtemdė Steigiamojo Seimo darbo pradžios euforija, taikos derybos su Sovietų Rusija ir nusivylimas Prancūzijos politika. Šios valstybės vadovai, lietuvių politikų nuomone, turėjo daugiausia galios svertų Europoje sustabdyti Lenkijos agresiją ir nulemti Klaipėdos krašto perdavimą Lietuvai. Tačiau Prancūzijos vyriausybės politiniai sprendimai skatino lietuvių

⁸⁹ Savaitiniai C. Reboulis raportai, 1920 01 02, 03 10, 05 20, 05 26 // AMAEEF, *ibid.*, t. 5, p. 2, 96, 143, 145.

⁹⁰ „Jie labai nekantraudami laukia savo šalies pripažinimo, jie teikia tam didžiulę reikšmę“, „Lietuviai mums nuolat priekaištauja dėl nepriklausomybės nepripažinimo“, „Mes nepaprastai pagerinsim savo santykius su Lietuva, kai pripažinsim jos nepriklausomybę“ — savaitiniai C. Reboulis raportai, 1919 09 25, 1920 01 08, 01 29, 03 26 // *Op. cit.*, t. 57, p. 286, t. 5, p. 11, 29, 116.

⁹¹ La reconnaissance des pays baltes // *Le Temps*. 1920, N. 21471.

⁹² Hovi K. Die französische Baltikumpolitik in den Jahren 1918–1921..., p. 141.

prielaidas, kad šie svertai naudojami prieš jų šalį.

Abiejų valstybių iniciatyva prasidėjo trumpas ir trapus, abipusio nepasitikėjimo neišsisklaidęs dvišalių santykių atlydis, kurį drastiškai nutraukė L. Želigowskio perversmas, sukėlęs Lietuvoje didžiulę priešpriešos Prancūzijai bangą. Daugumai lietuvių politikų būdingą poziciją talpia ivardijo Steigiamojo Seimo Užsienio reikalų komiteto narys Juozas Vailokaitis: „Prancūzai buvo visą laiką iki šiandien ir gal dar bus kokį laiką mūsų priešininkai, čia jokio abejojimo negali būt.“⁹³

Lietuva Prancūzijos politikams per lai-

kotarpi iki 1920 m. vasaros jau nebebuvo sausų politinių ataskaitų sąvoka ar net „niekur“ žemė iš Alfredo Jarry „Karliaus Ūbo“, tik tarp jų buvo mažai naujosios valstybės simpatikų. Prancūzijos vyriausybė už Lietuvos ir toliau išvėlgė ilgametės priešininkės Vokietijos šešėlį. O Lietuvoje nuo 1920 m. spalio įsitvirtino nuostata sutapatinti Prancūzijos ir Lenkijos interesus net iki paranojiškų įtarimų: „Iš patikrinto šaltinio sužinota, kad Klaipėdos rajone prancūzų kariuomenės dalys yra persirengę lenkų kareiviai.“⁹⁴ Ir Lietuva, ir Prancūzija tebekariavo neseniai pasibaigusius karus.

⁹³ Juozo Vailokaičio kalba Steigiamojo Seimo 60 posėdyje, 1921 02 04 // Steigiamojo Seimo darbai, sąs. 12, p. 598.

⁹⁴ Krašto apsaugos ministerijos gen. štabo žvalgybos skyriaus pranešimas, 1920 04 17 // LCVA, f. 384, ap. 3, b. 22, l. 13 a.

Padėka

Už galimybę rinkti medžiagą šiam straipsniui Prancūzijos archyvuose autorė dėkoja Valstybės Nepriklausomybės špendijos komisijai ir Prancūzijos ambasadai Vilniuje.

ESTABLISHMENT OF POLITICAL AND DIPLOMATIC RELATIONS BETWEEN LITHUANIA AND FRANCE IN 1918–1920: EXCHANGE OF MISTRUST

Vilma Bukaitė

S u m a r y

In 1918, the Lithuanian state was re-established referring to the principle of self-determination of nations. Hence, the first Lithuanian government expected to receive the due support and recognition from the most powerful winners of World War I, including France. However, one of the most influential architects of 'New Europe', the French Prime Minister Georges Clemenceau, conceived this new Baltic state as a potential territory of democratic Russia, which the French allies sought to restore, and later on of Poland. According to this politician who presided at the Paris Peace Conference, Lithuania was meant to become a federal part of one of these states. His rather skeptical attitude towards the statehood of Lithuania emanated from doubts as

to whether a new state would be able to retain its political autonomy while bordering with Germany and the Soviet Russia; such opinion also resulted from aspirations to consolidate a 'cordon sanitaire' between the two potential enemies of France. Another important factor was the sense of mistrust with regard to the state that had been created on the Germany's occupied territory.

Members of the Lithuanian delegation headed by the minister of foreign affairs Augustinas Voldemaras were present at the Paris Peace Conference and intermediated between their own and French governments, but could not dissipate the atmosphere of mistrust in the state being represented. Another intermediary, the French military mission headed

by a lieutenant-colonel Constantin Reboul, was the first unit representing the Entente in Lithuania. C. Reboul's proposals to enter into commercial relations and send some of the military training instructors as well as munition to the Lithuanian armed forces did not receive the expected support in France.

The advantages offered under the strengthened French cultural influence, i.e. training instructors at military school, charity of vaccination against zymotic diseases and some favourable political proposals, were all outweighed by the sense of mistrust expressed by the Lithuanian government with regard to the mission which initially had been made welcome. Such an obvious lack of confidence resulted from C. Reboul's tireless efforts to bring Lithuania and Poland together, with the aim at forming a common federal state. The mission encouraged the French government to concede the Klaipėda Region (Memel Territory) to Lithuania. However, it was France that from 20 January 1920 became in charge of the Region as the administering state. The emerged obstacle in the way of annexing the seaboard areas with the Port of Klaipėda resulted in the Lithuanian government's dissatisfaction, which in turn raised new difficulties for a benevolent cooperation with both the French government and its respective mission. The Lithuanian government deliberately put economic and political pressure on the Klaipėda Region administration governed by the General Dominique Joseph Odry, with the purpose to take control over the Region as a matter of urgency.

The unfavourable attitude of the Lithuanian government and the public towards the French policy was anchored by the demarcation line which was defined at the time when Poland laid its claims to the southern and eastern territories of Lithuania.

The second demarcation line, determined by the Marshal Ferdinand Foch, was met in an especially adverse manner. The demarcation lines, which were supposed to divide the territories of the states temporarily at war, eventually led to the long-lasting issue of Vilnius Region. The French government provided the necessary financial aid and trainings, thus strengthening the Polish Army, but did not preclude its ally from advancing on the Lithuanian territory. Therefore, the Lithuanians considered the French government as a culprit of the Polish military aggression. The public discontent reached its apogee on 17 August 1919 when demonstrations and meetings were held against the French policy.

The Cabinet of Alexandre Millerand, in function from 20 January 1920, was less tolerant towards the Polish political pressure on Lithuania. His political decisions were an ice-breaking point of the bilateral relations, though short in duration and fragile. On May 11, the French government de facto recognized the Lithuanian government. Such diplomatic gesture was met rather unresponsively, being cast into shadow by other political events. After the areas of interest in Europe had been divided among the great powers, Great Britain became prevalent in the Baltic states.

Improvement of the relations was then interrupted by the coup of Lucjan Żeligowski in October 1920. The French military mission provided support to the participants of the coup, since Georges Leygues' government was in favour of Poland, but such an attitude provoked a new major wave of mistrust with regard to France. In summer 1920, Lithuania was no longer conceived by the French politicians as the land of nowhere, quoting Alfred Jarry's "Ubu Roi", although only a few among them could have been truly in sympathy with this new state.

Translated by Ina Muchlia

Īteikta 2011 03 08

Parengta skelbti 2011 03 31